

HEGEL'İN 'HUKUK FELSEFESİNİN ANA İLKELERİ' (GRUNDLINIEN DER PHILOSOPHIE DES RECHTES) ADLI ESERİNDE DEVLET'İN KURUMSAL YAPISININ ANA HATLARIYLA ANALİZİ

*Yrd.Doç.Dr. Arslan TOPAKKAYA**

Özet

Hegel bütün sosyal sınıfları son noktada devlet merkezli düşünen, Alman devlet felsefe geleneğinin önemli bir temsilcisidir. Hegel'e göre en iyi devlet şekli, anayasal monarşik sisteme dayanan devlet şeklidir. Bu sistem, monarşi, aristokrasi ve demokrasinin bütün olumlu yönlerini ihtiva etmektedir. Bu devletin temel özelliği güçler (monark, yürütme ve yasama gücü olmak üzere) ayrılığı ilkesidir. O, monarkı devletin, yasama ve yürütmenin başı olarak görür. Yürütme sadece monarka karşı sorumlu olan kabine tarafından; yasama gücüyse aristokratlar ve toplumsal sınıfların ayrı ayrı oluşturdukları ikili kamaradan oluşan kurum tarafından yürütülmektedir. Hegel'in devlet felsefesinde en çarpıcı nokta ise, devlet sisteminde anayasa ve idare mahkemelelerine yer vermemiş olmasıdır.

Zusammenfassung

Hegel vertritt die kontinentale und vor allem deutsche Tradition des Etatismus, der sich Sozialstrukturen immer nur als letztlich staatliche vorstellen kann. Der sittliche Staat ist konstitutionelle Monarchie, die alle sittlichen Vorteile der traditionellen Trias „Monarchie“-„Aristokratie-Demokratie“ in sich vereinigt. Er ist gekennzeichnet durch Gewaltenteilung, nämlich die fürstliche Gewalt, die Regierungsgewalt und die gesetzgebende Gewalt. Hegel weist dem Monarchen alle staatlichen Funktionen zu. Die Regierungsgewalt wird ausgeübt durch ein nur dem Monarchen verantwortliches Kabinett. Die gesetzgebende Gewalt schließlich verkörpert ein ständisches Zweikammersystem, in dem ein Oberhaus den Aristokraten unmittelbar und ohne Wahl zusteht, und eine zweite Kammer, die sich aus ständischen Repräsentanten auf der Basis der Korporationen der bürgerlichen Gesellschaft zusammensetzt. Besonders auffällig ist bei Hegel das Fehlen eines Verfassungsgerichts, von Verwaltungsgerichten und einer

Kodifizierung von Grundrechten, auf die sich Individuen gegenüber staatlichen Übergriffen berufen könnten.

I. Giriş

Hegel, „Hukuk Felsefesinin Ana İlkeleri“¹ adlı eserinde devlet kavramının analizine 103 paragraf ayırır ve bu bölümü kitabının en önemli yeri olarak görür². Çünkü devlet kavramının analizine kadar işlenmiş olan soyut hukuk (*abstraktes Recht*), moral, aile gibi kavramlar ancak devlet kavramı içerisinde anlamlarını bulmaktadır. Fakat eserin bu bölümü politik kuruluşlarla doğrudan ilgili olduğundan aynı zamanda en tehlikeli bölümdür³. Nitekim Hegel, eserin yayınlanmasından sonra bir takım soruşturmalara maruz kalmış; Fransız İhtilali arkasındaki devrimci düşünceyi, Prusyada yaymakla suçlanmıştır.

Hegel bu eserinde belirli bir devlet şeklini değil ‘devlet fikrini’ inceler. O bu niyetini 1. paragrafta şu şekilde dile getirir: “Devlet bilimlerinin ana konusu devlet fikri, devlet kavramı ve onun gerçekleşme sürecidir. Fakat bu ‘devlet fikri’ (*die Idee des Staates*) ne Platon’un devleti gibi soyut bir teoriden ibarettir, ne de Kant’ın ahlaki zorunluluk altında olan devlet anlayışıyla benzeşmektedir. O ‘ahlaki fikrin gerçekliği’ olarak anlaşılmalıdır”⁴. Bu anlamda Hegel’in devlet öğretisi, devleti oluşturan zorunlu ve soyut ilkelerle, bu ilkelerin kendisini gerçekleştirdiği somut olarak varolan devletin

* Mersin Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Hegel, G.W.F.: *Grundlinien der Philosophie des Rechtes* (Hukuk felsefesinin ana ilkeleri), yayınlayan D. Heinrich, Frankfurt am Main 1983. İleriki sayfa ve alıntılarda bu eser ‘GPR’ olarak kısaltılacaktır.

2 Hegel hukuk felsefesine gençlik yıllarından beri büyük bir ilgi göstermiş, Antik Yunan ahlakını hristiyanlığın da yardımıyla tekrar diriltmeyi kendisine en büyük görev olarak atfetmiştir. Bu görev ve bu kaygı onun 1802/03’de „Doğal Hukuğun Bilimsel Tartışma Yolları, Onun Pratik Felsefedeki Yeri ve Diğer Doğa Bilimleriyle İlişkisi“ (*Über die wissenschaftlichen Behandlungsarten des Naturrechts, seine Stelle in der praktischen Philosophie und sein Verhältnis zu den positiven Wissenschaften*) adlı hukuk felsefesiyle ilgili ilk eserini yazmasına sebep olmuştur.

3 K.H. İltting bu bağlamda Hegel’in GPR’in ilk haliyle yayına hazırlanan şekliyle son hali arasında- bazen kendi sistemiyle ters düşme pahasına- bazı bölümlerde değişikliğe gittiği tespitini yapmaktadır. Hakim olan siyasi iradeyle ters düşmemek ve mevcut siyasi çalkantılardan en az zararlı kurtulmak için Hegel, İltting’e göre, özellikle kitabın dipnotlarında önemli değişiklikler yapmıştır. Krş. İltting, K.H.: Vorwort des Herausgebers, in: G.W.F. Hegel. *Die Philosophie des Rechtes, Vorlesungen über Rechtsphilosophie*, 1818-1831, Stuttgart- Bad Canstadt 1974.

4 GPR., s. 398.

bileşiminden ibarettir denilebilir⁵. Yani bir taraftan devleti oluşturan ana ilkeler; diğer taraftan bu ilkelere göre oluşmuş gerçek bir devlet. Bu gerçek devletin en önemli özelliği onun tekliğidir. Hegel bu özelliği şu şekilde açıklar: "Gerçek devlet özsel olarak tektir ve aynı zamanda özel bir devlettir. Teklik özelliğinden ayrılabilir; teklik devlet fikrinin özünü oluştururken özellik daha çok tarihe ait bir kategoridir."⁶ Hegel bu teklik kavramını devlet öğretisi bağlamında mutlaklık (*Absolutheit*) anlamında da kullanır. Bundan dolayı o sık sık devleti tanrılaştırmakla suçlanmıştır. Bu suçlamaların sebebi, Hegelin ölümünden sonra *GPR*'nin ikinci baskısına eklenen 258. paragraftır. Eserin birinci baskısında bu anlamda suçlamaya sebep olacak herhangi bir pasaj sözkonusu değildir. İlgili paragrafın bizzat Hegel'in tavsiyesiyle mi yoksa eseri yayınlayanlar tarafından mı konduğu açık değildir. Sonradan eklenen bu paragraf şu şekildedir: "Devlet, ahlaki bütünlüğün ta kendisidir. Bu özgürlüğün gerçekleşmesi ve aklın mutlak gayesi olarak kendisini gösterir. Devlet dünyada olan ve şuurla kendisini gerçekleştiren ruhtur (*Geist*). Devlet kendisini varolan olarak bilir. Devlet Tanrının dünyadaki yoludur. Devlet fikrinde özel bir takım devletleri veya kuruluşları değil bizzat devlet fikrinin kendisini -ki o aynı zamanda tanrısal gerçekliktir- göz önünde tutmak gerekir."⁷

Hegel'e göre devlet bir sonuç olarak 'ahlakilik kavramının (*die sittliche Idee*) gerçekliği' olarak karşımıza çıkar. O hukuksal gerçekliği, hukuk kavramının kendisini gerçekleştirmesi olarak tanımlar. Bu bağlamda devleti de en yüksek hakla kendisini gerçekleştiren ahlaki bir kavram olarak anlar. Bu açıdan bakıldığında Hegel'in devletini hukuk ve gücün oluşturduğu bir birlik olarak anlamak doğru bir yaklaşım olur. Fakat hemen belirtmek gerekir ki Hegel'in devletinde güç (*Macht*) hukuğun kontrolündedir. Bu anlamda güç hukuğun gücü olup; 19. yüzyıl devlet ideologlarının iddia ettiği gibi sınırsız bir güç hukuğundan bahsetmek mümkün değildir.

Bu bağlamda Hegelin devleti, 'kendiliğinden mutlak amaç' olarak tanımlaması anlaşılır bir şeydir. Devletin özsel amacı, kendinde ve kendisi

⁵ Eric Weil, Hegel'in *GPR*'de işlediği devlet şeklinin -yani teori ve pratiğin bileşimi olarak devletin- Napolyon sonrası Almanyasında büyük oranda gerçekleştiği düşüncesindedir. Kr. Weil, E.: Hegel et l'état, Paris 1950.

Weil'in bu tespitine rağmen Schubart ve Carganico gibi tutucu ideologlar Hegel'in devlet öğretisiyle gerçekte varolan Prusya devletinin birbirleriyle örtüşmediği iddiasındadırlar. Schubart bu iddialarını 1839'da yazdığı '*Über die Unvereinbarkeit der Hegelschen Staatslehre mit dem obersten Lebens- und Entwicklungsprinzip des Preussischen Staates*' adlı eserde ayrıntılı olarak ele alır.

⁶ *GPR*, s. 405.

⁷ A.g.e., s. 403 vd.

için akli olan ve her türlü devletin altında kategorize edildiği devlet kavramının gerçekleşmesi sürecidir. Devletdeki bu aklılığı, Hegel gibi genelliğin (*Allgemeinheit*) ve tekliğin (*Einzelheit*) bir ittifakı, subjektif ve objektif istemenin özgürlüğü olarak anladığımız taktirde; devleti oluşturan hukuk sisteminin bireysel özgürlüklere ve özel mülkiyet anlayışına dayanması gerektiğini savunan Liberalizme ters düştüğünü söylemek zor olmasa gerektir.

Bu kısa girişte Hegelin devleti nasıl anladığı ve tanımladığını kısaca göstermeye çalıştık. Şimdi makalemizin asıl amacı olan Hegelin devletin kurumsal yapısını nasıl analiz ettiğini göstermeye çalışacağız.

II. Hegel'de Devletin Kurumsal Yapısı

1. Anayasa Kavramı

Hegel'de 'devletin kurumsal yapısı' kavramından ilk başta anlaşılması gereken onun anayasa öğretisidir. Bu öğretisi onda dar ve geniş olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır.⁸ Geniş anlamda anayasa, ahlaki bütünlük olarak devletin şekli ve içsel yapılanması, yani kurumlarıyla beraber -ki buna geniş anlamda, bizzat devletin kurumları olmamasına rağmen aile ve toplum da dâhildir- devletin bütününe ifade eder. Bu anlamda Hegel, gelişmiş ve kendisini gerçekleştirmiş akılsallık olarak karşımıza çıkan bu genel anayasayı, gerçekte var olan politik devlet anayasasından ayırır⁹. Fakat politik anayasa da geniş anlamdaki anayasadan ayrı olarak değerlendirilemez. Bu anayasa çeşidini, devlette görünen çeşitli kurumsal ve ideal oluşum şekillerinden birisi olarak görmek mümkündür. Hegel'e göre şimdiye kadar anayasasız ne bir devlet ne de bir toplum varolagelmıştır. Ona göre, devletler ve halklar ilkelde olsa kendi anayasalarını yapmışlar ve yaşatmışlardır. Bu anlamda Hegel, her yeni anayasanın aslında eski anayasaların değiştirilip geliştirilmesinden başka bir şey olmadığını iddia eder.¹⁰ Fakat o, bu tür anayasalarla, pozitif hukuk haline gelmiş, yani kanunlaşmış anayasaların arasında fark olduğu kanaatindedir. Bu bağlamda Hegel, Prusya devletinin bir anayasası olmasına rağmen; bu anayasanın kanuni bir anayasa (*Verfassungsgesetz*) olarak değerlendirilemeyeceği görüşündedir. Onun yazılı, yani geçerli kanunlaşmış anayasa hakkında bir kaç istisna dışında söylediği fazla bir şey yoktur. Buna rağmen Hegel'in kanuni anayasa'ya karşı olduğu gibi bir iddianın; onun 'hukukun zorunlu olarak pozitifleşmesi' anlayışıyla çelişeceği

⁸ Step, L.: *Praktische Philosophie im deutschen Idealismus* (Alman İdealizminde Pratik Felsefe), Frankfurt am Main 1992, s. 287 vd.

⁹ *GPR*, s. 413

¹⁰ *GPR*, s. 435.

açıktır. Buna somut bir örnek, Hegel'in İngiltere'deki politik idareye karşı soğuk tutumuna ve oradaki yazılı anayasa üzerindeki genel bir güvensizliğe rağmen, bu anayasanın aleyhinde herhangi bir olumsuz yorumu olmamasıdır¹¹.

Hegel'e göre, politik anayasanın tarihsel karakteriyle, bir halkın eğitim seviyesi arasında karşılıklı bağımlılık sözkonusudur. "Anayasa, kanun koyucu gücün dayandığı sağlam bir zemine sahip olmalıdır. Böyle bir anayasa kendisini eğitimle (*Bildung*) geliştirir. Bu gelişim görünmeyen ve herhangi bir forma sahip olmayan bir değişimdir"¹². Değişim formundaki bu gelişimi, bir devrim şeklinde anlamak mümkün müdür sorusuna Hegel hayır cevabını verir. "Şu son derece önemlidir ki; anayasa zamanda ortaya çıkmış olmasına rağmen *yapılmış bir şey olarak* görülemez, çünkü o, tamamen kendinde ve kendisi için olan, tanrısal ve fonomenal alanların üzerinde olan olarak anlaşılmalıdır."¹³ Böyle bir anayasa anlayışının tatminkâr olması elbette beklenemez. Çünkü anayasalar her zaman için genel-geçerliği olan kutsal metinler olmayıp; içinden çıktığı toplumların ihtiyaçlarına göre değişir ve gelişirler. Hegel bu ve buna benzer düşünceleriyle aslında devamlı mücadele ettiği, hukuk ve anayasa yapımının insana değil tarihe ait bir özellik olduğunu savunan 'tarihsel ekolün' görüşlerini paylaşmış olmaktadır.

Hegelin devlet öğretisinde savunduğu hukuki anayasa şekli, anayasal monarşi rejimidir. Ona göre bu anayasal rejim üç farklı klasik anayasa şeklinin yani 'Monarşi', 'Aristokrasi' ve 'Demokrasinin' birleşmesinden oluşan somut bir idare şeklidir. Bu rejimde monarşi prensin gücünde, aristokrasi hükümetin gücünde ve demokrasi ise yasa çıkarmakla görevli iki kamarada kendisini göstermektedir. Bu anlamda Hegel'in kendisini insanın ancak eklektik anayasal bir düzende mutlu ve özgür olabileceğini savunan eski politik felsefeler (Aristoteles, Polybios, Cicero) eklemlediğini söyleyebiliriz. Fakat Hegel, anayasal monarşik düzenin, tarihsel gelişimin en son noktası ve en modern devlet şekli olduğu düşüncesiyle bu gelenekten ayrılır. Bu tespit oldukça ilginçtir; çünkü anayasa tarihi açısından anayasal monarşik düzen genelde modern anayasaların ön aşaması olarak

11 Joachim Ritter Hegel'i -siyasi ve sanayi devrimi bağlamında- tutucu bir toplum, devlet ve anayasa teorisyeni olarak görür. Ayrıca Ritter Hegel'in İngiliz anayasası hakkında fazla olumsuz görüş serdetmemesini Hegel'in aslında liberalizmle sıcak baktığı şeklinde yorumlar. Fakat bu görüş kanımıza pek tutarlı bir görüş değildir. Çünkü Hegel ekonomik ve siyasi liberalizmle sert eleştiriler yapan bir filozoftur. Daha fazla bilgi için bak. Ritter, J.: Hegel und die französische Revolution, Frankfurt am Main 1965.

12 GPR., s. 465.

13 A.g.e., s. 439.

değerlendirilir. Bu bağlamda sadece cumhuriyet anayasal gelişimin ileri ve modern bir safhasıdır. Hegel bu anayasal monarşik düzeni, en gelişmiş, en somut ve içsel olarak en zengin devlet şekli kabul etmektedir.

2. Güçler Ayrılığı ve Egemenlik

a) Hegel'e göre güçler ayrılığı

Hegel'in en gelişmiş bir yönetim şekli olarak kabul ettiği anayasal monarşik düzende bizi ilgilendiren en önemli unsur, güçler ayrılığı ilkesinin nasıl oluşturulduğudur. Hegel'e göre bu ilkeyi aklen kavramak demek; anayasanın akılsallık ilkesini, yani devletin kendi kavramına uygunluğu ilkesini kavramak demektir. Devlete ait güçler birbirlerinden farklı ve ayrı olmalıdır. Aynı zamanda herbiri kendi içinde bir bütünlük oluşturmak zorundadır¹⁴. Bu farklı güçler birbirlerini hem tamamlamakta hemde sınırlamaktadır. Hegel anayasa öğretisinde negatif özgürlüğü, "başkasında kendi olmak" olarak tarif ettiği pozitif ve somut özgürlüğün karşısına koyar. Herhangi bir şeye bağlı olmamak olarak anlaşılan negatif özgürlük, Liberalizmin ana ilkelerinden biridir. Hegel bu görüşe karşı çıkar. "Güçlerin tamamen bağımsız olduğu görüşü, kendi içinde temel bir yanlış barındırır. O da bağımsız olan bu güçlerin birbirlerini sınırlandırmaları gerekliliğidir. Güçlerin birbirinden bağımsız olmaları, her şeyden daha önemli olan devletin birliğinin ortadan kalkması sonucunu doğurur"¹⁵. Hegel bu tespitini Fransız İhtilali olayı üzerine yazdığı ek pragraflarda daha da açar. O burada, güçler ayrılığı prensibinin sebebini, kendi zamanında meydana gelen halk savaşlarının bir sonucu olarak¹⁶ gören Hobbes ile aynı görüşü paylaşır.

Hegel'in anayasa öğretisinde güçler ayrılığı ilkesi bağlamında en fazla tenkit edilen kavram 'Monark gücü' anlayışıdır. Hösl'e göre bu kavramın GPR' deki yeri açık bir kavramsal hatadan kaynaklanmaktadır¹⁷. Çünkü bu kavram kanun koyucu güç olarak kabul edilen genellik ve hükümet gücü olarak anlaşılan özellik kavramından sonra tartışılması gerekirken, onlardan önce, genel ve özel'in bir sonucu olan mantıksal tekil anlamında kullanılmıştır. Hegel'in niçin bu mantıksal sıralamaya uymayıp doğrudan monark gücünün analizine başladığına dair bir açıklaması yoktur. Bu monark'ın en önem-

¹⁴ Schnädelbach, H.: Hegel zur Einführung, Hamburg 1999, s.143.

¹⁵ GPR, s. 468.

¹⁶ Hobbes, T.: *Leviathan*, s. 236 vd.

¹⁷ Krş. Hösl, V.: *Die Rechtsphilosophie des deutschen Idealismus* (Alman idealizminde hukuk felsefesi), Hamburg 1989, s. 201, konuyla ilgili bk.. Heinrich, D./Horstmann, R.P. (Hg.): *Hegels Philosophie des Rechts*, Stuttgart 1892, Riedel, M.: *Studien zu Hegels Rechtsphilosophie*, Frankfurt am Main 1969.

li özelliklerinden biri de seçilemez oluşu, yani seçimle işbaşına gelmemesidir. Hegel monarşinin babadan oğula geçişini mantıksal açıdan izah etmek için spekülâtif mantıktan tabiat felsefesine; hatta Tanrı ispatına geçişler yapar ve bu mantıksal işleyişin felsefi açıdan alternatifi olmadığını ısrarla belirtir. Fakat birçok Hegel yorumcusuna göre, bu geçişler anlaşılır ve kabul edilir değildir. Onlara göre, monark'ın zorunlu olarak devlet başkanı olması gereğini, onun spekülâtif mantıksal kavram analizinden çıkarmak mümkün değildir. Yani bir doğum olayının herhangi birine neden devlet başkanı olma hakkını verdiğinin cevabını Hegel'de bulmak mümkün değildir¹⁸.

b) Egemenlik

Hegel, monark kavramıyla egemenlik (*Souveränität*) kavramı arasında zorunlu bir ilişki olduğu inancındadır. Egemenlik kavramı onda, ahlakiliğin 'idealitesini' devletin özü olarak gören teze dayanır.¹⁹ Hegel bu anlamda egemenliği, politik olanın (*das Politische*) idealizmi olarak tanımlar. Bu şekilde anlaşılan egemenliği, Ben (*Ich*) ve Ben'in mutlak anlamda kendini belirlemesiyle mukayese etmek mümkündür. Hegel devleti, hukuksal açıdan bir birey (*Person*) olarak anlamakta ve kabul etmektedir. Fakat bu görüş, yani devletin bir benliği olduğu görüşü, onun kendi öznesini ve bireyselliğini gösterebileceği somut bir gerçeklik olmadan yalnız bir düşünce olarak kalmak zorundadır. Ona göre, devlet kendi bireyselliğini sadece ve sadece monark'ın somut gerçekliğinde gösterir ve gerçekleştirirebilir²⁰. Monark, devletin şahsiyeti, zorunluluğu ve bizzat kendisidir. Böyle bir monarkın canlı politik bir organizasyondaki görevinin ne olduğuna dair sorulan bir soruya Hegel, "son söz söyleme" yetkisi ve "ben istiyorum" (*Ich will*) demek şeklinde cevap verir. Yani onun isteği ve onun sözü herhangi bir konuda son söz ve son istektir. Hegel hukuk felsefesine dair bir dersinde şöyle der: "Tamamlanmış bir devlet organizasyonunda formel kararların alınması ve alınan kararların gerçekleşebilmesi için evet ya da hayır diyen birisine ihtiyaç vardır. O da monarktan başkası değildir"²¹. Fakat burada Ilting'inde haklı olarak sorduğu şu soru kaçınılmaz bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Soru, "kralın herhangi bir karar alması ve son noktayı koyması gereken bir yerde bunu yapmaması durumunda nasıl bir durumla karşılaşılacağı ve bu durumda ne yapılması

18 Marx, K.: *Die Frühschriften* (İlk Yazılar), yayınlayan S. Landschut, Stuttgart 1953, s. 53.

19 *GPR*, s. 441.

20 Schnädelbach, H.: Hegel zur Einführung, s.143-144.

21 *GPR*, s. 451.

gerektiği”²² sorusudur. Bu soruya Hegel hukuk felsefesinde cevap bulmak maalesef mümkün değildir. Monark’ın tek ve son sözü söyleme ve politik hayatın tamamını belirleme yetkisinin yanlışlığı, tutucu Hegel eleştirmenlerinin haklı olarak üzerinde önemle durdukları ve eleştirdikleri bir noktadır.

‘Monark egemenliği’ kavramı zorunlu olarak ‘halk egemenliği’ kavramını akla getirmektedir. Hegel’e göre halk egemenliği kavramı, hem içe hem de dışa karşı monark tarafından temsil edilmektedir. Çünkü o hem kanun yapıcı (en son merci olarak) hemde ülke savunmasının başıdır. Böyle bir görüşün halk egemenliği kavramı ile monark egemenliği kavramı arasında temel bir karşıtlık olduğunu savunan çağdaş hukuk anlayışıyla bağdaşmayacağı aşikardır. Fakat Hegel “halk egemenliği” kavramının boş bir düşünce olduğu inancındadır. Bu bağlamda Hegel’in “halk” kavramına bakış açısının bir bütünlük ve birlik arzemediğini belirtmek gerekmektedir. O, ilk yazılarında “halk” kavramını kendi pratik felsefesinin temel kavramı olarak kabul etmesine ve halkı yığın ya da keyfiyetsiz topluluk olarak tarif eden görüşlere şiddetle karşı çıkmasına rağmen; daha sonra “halk egemenliği” kavramını ‘monark egemenliği’ kavramına rahatça feda edebilmiştir. Ona göre gerçek anlamda egemenlik kavramı, sadece ve sadece monarka ait bir kavramdır²³. Hegel’e göre bu egemenliğin kullanımıyla anayasal kurumlar arasında bir çatışma ve çelişki düşünülemez. Çünkü parlamento, bakanlar kurulu ve monark arasında -her ne kadar son söz söyleme yetkisi monarka ait olsa da- zorunlu bir uyum ve birlik bulunmak durumundadır. Hegel’e göre, herhangi bir çatışma durumunda son merci monark’ın vicdanıdır. Fakat Hegel, bu mercinin tamamen keyfi davranmasını önlemek için anayasa mahkemesinin gerekliliğini savunur²⁴. Fakat bu gereklilik onda sadece bir temenniden ibaret kalmıştır. Yani Hegel anayasa mahkemesine devlet yapısı içinde yer vermez. Kaldı ki monark vicdanı üzerinde onu denetleyici böyle bir kurumun olması, monark gücünü ister istemez sınırlandıracaktır. Bunun da Hegel devlet felsefesiyle çeliştiği aşikardır.

22 İltting, K.H.: *Die Struktur der Hegelschen Rechtsphilosophie* (Hegel hukuk felsefesinin yapısı), in: *Materialien zu Hegels Rechtsphilosophie* (Hegel hukuk felsefesine dair materyeller), cilt 2, Frankfurt am Main 1974, s. 26. Ayrıca bu konuyla ilgili bk. Shlomo, A.: *Hegels Philosophie des modernen Staates*, Frankfurt an Main 1976, ve Jermann, C.: *Anspruch und Leistung von Hegels Rechtsphilosophie*, Stuttgart-Bad Cannstatt 1987.

23 İltting, K.H.: *Die Struktur der Hegelschen Rechtsphilosophie*, s.27, ve ayrıca krş. *GPR*, s. 456 vd.

24 *GPR*, s. 457.

c) Yürütme ve Yargı

Güçler ayrılığı ilkesine göre üzerinde durulması gereken diğer bir unsur da "yürütme gücüdür"(Regierungsgewalt). Hegel'e göre bu güç, mantıksal olanda özeli temsil eder ve "monark gücü" ile "yasama gücünün" tam orta yerinde bulunur. Yürütme, bir taraftan monark'ın almış olduğu kararları uygulamak ve gözetmekle yükümlüken; diğer taraftan genel'in (*das Allgemeine*) gerçekleşmiş parçası olarak mevcut sistemi ayakta tutmakla ve onu devam ettirmekle yükümlüdür. Fakat burada ilginç olan, Hegel'in yürütme gücünü nihai noktada hükümete değil, monarka ait bir özellik olarak kabul etmesidir. Böyle bir hükümetin parlamentoya karşı herhangi bir sorumluluğu söz konusu değildir. Bu anlamda Hegel yürütme gücünü sadece yürütmeye sınırlandırır. Yani hükümet kanun ve yasaların uygulanması ve yürütülmesinden sorumludur. Bunun yanında Hegel yargı ve polis gücünü hükümet gücünün altında sıralar. Diğer bir deyişle, Hegel dördüncü bir güç olarak hükümetten bağımsız bir yargı gücü kabul etmez²⁵. Hegel yargı ve emniyet kurumlarının devletten bağımsız bir kurum olamayacaklarını inancındadır. Çünkü bir toplumda yargı ve emniyet, sadece bireyler arası ya da bireyle hükümet arası çatışmaları ve anlaşmazlıkları gidermekle vazifesini yapmış olmazlar. Bu kurumlar aynı zamanda bireylerle devlet arasındaki ilişkiyi de düzenlemek durumundadırlar. Bu açıdan bu kurumlar nihai merci olarak devlete ihtiyaç duyarlar²⁶. Hegel bu iki kurumun karşılıklı yardımlaşarak kendi kendilerini idare edebilecekleri, fakat bunun da devletin gözetimi olmadan gerçekleşmeyeceği görüşündedir. Hegel'in yargı erkini, nihai noktada devlete, yani devletin başı olan monarka bağlaması gerçekten büyük bir çelişki arz etmektedir.

Hegel'e göre yürütme gücünün diğer önemli özellikleri de idari iş bölümüyle ve mesleki memurlukla ilgilidir. Hegel'e göre memurluk görevi, ortaçağda olduğu gibi duğumla elde edilen bir hak olmayıp, liyakata dayalıdır²⁷. O, memurluk hizmetini, karşılıklı anlaşmaya dayanan işçilik ilişkisinden özenle ayırır. Çünkü memuriyet hizmetinde sadece bireyin ortaya koyduğu iş değil; aynı zamanda onun şahsiyeti de –ki o aynı zamanda devleti temsil etmektedir- önem kazanmaktadır. Hegel, memurun devletin bir temsilcisi olması durumunu rüşvet ve makamı kötüye kullanmaya karşı bir garanti olarak görür²⁸. Bunun yanında memuriyette hiyerarşik olarak

25 GPR, s. 457.

26 Schnädelbach, H.: Hegel zur Einführung, s.138 vd.

27 GPR, s. 460 vd.

28 Sieb, L.: G.W.F. Hegel. Grundlinien der Philosophie des Rechtes, ve GPR, s. 462.

yapılanmış 'sorumluluk' (*Verantwortlichkeit*) duygusu, yukardan aşağıya doğru sıkı kontrol ve son olarak ta gerektiğinde monarkın direk müdahalesi, rüşvet ve makamı kötüye kullanmaya karşı diğer tedbirlerdir²⁹. Buna karşın Hegel, hukuksal olarak buna engel olabilecek idare mahkemesi veya danıştay anlamında bir yargı organından söz etmez. Çünkü Hegel'e göre, güçler ayrılığı ilkesine göre kanun koyucuya genellik (*das Allgemeine*); yürütmeye özellik (*die Besonderheit*) denk düşmekte ve bu denkleşmede bunlardan bağımsız bir yargının karşılığı bulunmamaktadır. Hukuğun alanı, ona göre toplumsal alandır. Hegel devletde ve devlet işlerinde hâkimlerin herhangi bir şeye karar verme yetkilerinin olamayacağını söyler. Gerçi onlarda devlet memuru olarak yürütme gücünün bir parçası olup; devletin kanun ve yönetmeliğine bağlıdır. Buna karşın politik anlamda herhangi bir söz söyleme hakkına sahip değildir. Bununla birlikte Hegel, bütün politikacıların hatta monarkın bile devlet idaresi dışında kalan özel işlerinde yargı gözetimi altında olduklarını söyler. Bu tespite rağmen, o yürütme erkinden bağımsız bir yargı kurumunun olamayacağını ısrarla belirtir. Hegel yürütme gücüne dair bu paragrafı iş sosyolojisine ait modern bir tezle kapatır. Ona göre memur sınıfı, bir toplumdaki orta sınıfı teşkil etmektedir. Bu sınıf bir taraftan kendi alanlarındaki uzmanlıklarıyla temayüz ederken; diğer taraftan Aristokrasiden, monark egemenliği ve halk kavramından aldıkları payla ayrılırlar³⁰. Hegel daha sonra *GPR*'ye yazdığı ek pragraflarda orta sınıfı gelişmiş ve ilerlemiş bir devletin temel karakteristiği olarak kabul eder.

d) Yasama Gücü

Yürütme gücünün yanısıra Hegelde ele alınması gereken diğer bir kavram da 'yasama gücü' (*die gesetzgebende Gewalt*) kavramıdır. Hegel bu kavramın analizine ayırdığı 298. pragrafın girişinde, yasama faaliyetinin sadece kanun yapma faaliyetinden ibaret olmadığı; yasamanın kendini yeni ihtiyaçlara göre yenilemek ve geliştirmek zorunda olduğu tesbitinde bulunur³¹. Yasama gücü, anayasanın bir parçası olarak doğal olarak anayasayı şart koşar. Aynı zamanda bu güç anayasayı yeni şart ve durumlara göre değiştirip geliştirir. Burada şunu belirtmek gerekir ki; Hegel, anayasa kavramıyla bugünkü anlamda pozitif bir anayasayı anlamaz. Ayrıca o, anayasanın halk tarafından yapılamayacağını iddia eden görüşlere de şiddetle karşı çıkar. Paragraf 299'da Hegel kanun koyucunun insanlar arası ilişkiler açısından görevlerinin ne olduğunu belirler. Burada doğal olarak

²⁹ A.g.e., s. 463.

³⁰ *GPR*, s. 464 vd.

³¹ Schnädelbach, H.: Hegel zur Einführung, s.143.

devreye ceza hukuku -Hegel ceza hukukunu özel hukuk alanı içinde değerlendirmektedir- girmektedir³². Bu alandaki görüşleriyle Hegel, devleti hukukun temeli ve onu koruyucusu olarak gören yeni Hegelci anlayışa ilham kaynağı olmuştur. Halbuki *GPR*'nin genel karakteristiği içinde bakıldığında Hegel, özel ve ceza hukuku alanlarında yasa yapmayı hukukun pozitifleşmesi olgusuyla sınırlandırmaktadır. Yani yasa yapma -ki onun oluşum süreci aynı zamanda kanunların ve anayasanın gelişim sürecini de içine almaktadır- kendi fonksiyonelliğini geçerli olduğu toplumda bulmaktadır³³. Yukarıda zikredilen insanlar arasındaki ilişkilerden ilk akla gelen insanlar arası parasal ilişkilerdir. Hatta Hegel, insanlar arası ilişkiyi bir kaç istisna dışında (mesela askerlik hizmeti gibi) sadece parasal ilişkilerle sınırlar. Bu alana vergiler, çeşitli ekonomik faaliyetler, devlet harcamaları gibi kalemler de dahildir. Pragrafın sonuna doğru Hegel, kanunla yönetmelikler arasındaki ayrıma dikkat çeker. Bununla birlikte bu ikisini her zaman birbirlerinden kolayca ayırmanın güçlüğü de ifade eder³⁴.

Diğer güç çeşitlerinde olduğu gibi Hegel, kanun koyma gücünü de diğer üç gücün oluşturduğu bir birlik olarak görür. Bu birlik, egemenliğin sembolü olarak kabul ettiği monark gücü, monark adına kanunları yapan ve uygulayan yürütme gücü ve son olarak ilk defa *GPR*'de dile getirip geliştirdiği sınıflar (*Stände*) gücünden oluşmaktadır³⁵.

3. Hegel'de Sınıf Olgusu

Hegel'in sınıf kavramına verdiği anlam sosyolojik anlamdaki sınıf kavramından farklıdır. Bu kavramla Hegel daha çok sosyal örgütlenmeleri kasteder. Hegel bu sınıfları, politik yaşamla toplumsal yaşam arasında bir aracı olarak kabul eder. Bu aracılık görevi devlet tarafından organik bir şekilde düzenlenmeli ve desteklenmelidir³⁶. Hegel, bu sınıflara çağdaş sosyolojik bir deyişle halk ve burjuvazi arasındaki yabancılaşmayı ortadan kaldırma görevini yükler. Fakat bu görüşün, halk kavramını açık seçik bir şekilde belirlenmeden; yaşayan bir anayasa olmadan nasıl gerçeklik kazanacağı üzerinde durulması gereken önemli bir sorudur.

32 Bk. Kleschzewski, D.: Die Rolle der Strafe in Hegels Theorie der bürgerlichen Gesellschaft. Eine systematische Analyse des Verbrechens und Strafbegriffs in Hegels Grundlinien der Philosophie des Rechtes, Berlin 1991, s. 15 vd.

33 *GPR*, s. 440.

34 A.g.e., s.466.

35 *GPR*, s. 355.

36 Miki-Horke, G.: Soziologie. Historische Kontext und soziologische Theorie-Entwürfe, III.Auflage, München 1994, s.37.

Hegel birbirinden ayrı görevleri olan üç farklı sınıf kabul eder. Bu sınıfların oluşturduğu topluluk (*Versammlung*) aynı zamanda yasama gücünü oluşturmaktadır. Birinci sınıf her türlü seçimden bağımsız olan (Prusya krallığında soylular evine benzer bir şekilde) soylular sınıfıdır. Gerçek anlamda halkı temsil eden ticari ve sendikal sınıflar ikinci tür sınıfı ve milletvekili sınıfı da üçüncü tür sınıfı teşkil etmektedir³⁷. Milletvekilleri toplumun birer temsilcileri olup keyfi bir şekilde değil; toplumdaki çeşitli sosyal sınıfları temsil edecek şekilde belirlenmelidir. Yani her türlü irili ufaklı sosyal sınıf, kendilerini temsil edecek milletvekillerini meclise gönderme hakkına sahip olmalıdır. Seçilen kişi sadece ve sadece içinden geldiği ve seçildiği grup, topluluk yada cemaatin çıkarlarını ve görüşlerini savunmak ve parlamentoda onların tam bir temsilcisi olmak zorundadır³⁸. Hegel bu topluluğun demokratik anlamda seçimle iş başına gelmesinin fazla bir anlam taşımayacağını, topluluk temsilcilerinin liyakata göre seçilmelerinin daha mantıklı olduğuna inanır. Bunu yanında Hegel, pragmatik nedenlerden dolayı birisi soyluların oluşturduğu, diğeri milletvekillerinden oluşan iki farklı kamaranın olması gerektiği görüşündedir. Ayrıca Hegel'e göre her iki kamara görüşmeleri de halka açık olmalıdır. Çünkü ancak bu vesileyle kamara, sınıflar topluluğunun bir parçası olarak, geneli temsil eden devlete; özeli temsil eden halk arasında aracılık yapabilmektedir. Bu aracılık görevine vasıta olan şey de kamuoyu vicdanıdır (*die öffentliche Meinung*). Hegel kamuoyu vicdanına oldukça önem verir. Ona göre, fikir özgürlüğü kamuoyu vicdanına; basın özgürlüğü de fikir özgürlüğüne bağlıdır. Bu bakımdan Hegel, basın özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik düzenlemelere karşı çıkar.

4. Dış Egemenlik ve Ordu

Hegel'de devletin anayasal yapısına ait olan diğer bir başlıkta onun *GPR*'nin ikinci bölümünde ele aldığı (pag.321-329) 'dışa karşı egemenlik' konusudur. Dışa karşı egemenlik, ancak devletin bir birey gibi kendini diğer devletlerden ayırabilmesi ve kendi biricikliğini diğer devletlere karşı koruyabilmesine bağlıdır. Bunun içinde Hegel savaşı, sadece gerekli kabul etmekle kalmaz, onu ahlaki açıdan bir zorunluluk olarak da görür³⁹. Ahlaki zorunluluk olarak ortaya çıkan savaş, sadece bir zorunluluk olarak değil; aynı zamanda istenilen, arzu edilen bir şey olarak ortaya çıkar. Bu anlamda pasifizm sadece ölüm korkusundan açığa çıkan bir şey olmayıp; aynı

37 *GPR.*, s.476.

38 *A.g.e.*, s. 479.

39 *GPR.* s. 493.

zamanda ahlak dışı bir şeydir. Hegel ordunun başı olarak, devlet bireyselliğinin kendinde vucut bulduğu monarkı kabul eder. Monark, hem savaş ilan etme hem de barış yapma yetkisine sahiptir. Bu bağlamda ilginç olan bir konu da Hegel'in dış politika ve ülke savunmasında parlamentoyu devre dışı bırakması, bunları doğrudan monarka bağlamasıdır. Gerçi ülke savunması orduyu ilgilendiren bir durumdur fakat ordunun başı olması hasebiyle dolaylı da olsa monark orada da son söz sahibidir.

III. Sonuç

Şimdiye kadar anlattıklarımızı kısaca özetlemek gerekirse şunları söyleyebiliriz: Hegel'e göre ahlaki (*sittlich*) devlet, monarşi, aristokrasi ve demokrasinin her türlü olumlu yönlerini içeren anayasal monarşik devlettir. Bu devletin temel karakteristiği güçler ayrımıdır. Fakat Hegel bu ayrımı anglo-sakson gelenekten farklı anlamakta onu 'ahlak dışı' ve basit bulmaktadır. Hegel'e göre güçler ayrılığı ilkesi, devletin bir bütün olarak organik yapılanmasını ifade eder. Bu farklı güçlerden ilki olan monark gücü, Hegel'de kendisine bazen teorik anlamda abartılı anlatımlarda; bazende devlete ait işlerde yer bulur. *GPR*'nin geneline baktığımızda Hegel'in monark'a yüklediği sıfat ve tanımlarının bizzat Hegel zamanında bile karşılığının olmadığını söylemek mümkündür. İkinci güç olan hükümet gücü, sadece monarka karşı sorumlu olan bir kabine tarafından yürütülür. Bu güç aynı zamanda yargıyı da kapsamaktadır. Hegel Montesquieu'dan farklı olarak devletten bağımsız bir yargı gücünü kabul etmez. Yasama gücüyse, iki farklı kamara tarafından paylaşılmaktadır. Birisi sadece aristokratlara ait olan ve seçimsiz şekilde doğrudan belirlenen lordlar kamarası (*Oberhaus*), diğeri de toplumdaki farklı sınıf temsilcilerinin birlikte oluşturduğu halk kamarasıdır. Hegel'in devleti her şeyden önce günümüz hukuk anlayışıyla tam örtüşmese de bir hukuk ve anayasa devletidir. Onun devlet felsefesinde olumsuz anlamda en çok göze çarpan şey, anayasa ve idari mahkemelerin olmayışı, ayrıca insan temel haklarını devlet karşısında koruyacak bir kurumun yokluğudur. Bunun yanında Hegel'in devletinde savunma ve dış politika parlamento tarafından değil, monark tarafından yürütülmektedir. Bununla birlikte Hegel'in topluluk şuurunun korunması için savaşı ahlaki bir zorunluluk olarak görmesi de oldukça ilginçtir. Ona göre, her bir devlet diğeri karşısında egemen ve tektir. Devletler arasında çıkar çatışması ve sürtüşmelerin olması doğal bir durumdur. Yani devletler arasında Hobbes'un meşhur 'herkesin herkese karşı savaşı' (*bellum omnium contra omnes*) ilkesi geçerlidir. Bundan dolayı Hegel Kant'ın 'ebedi barış' (*der ewige Frieden*) anlayışının boş ve dayanaksız bir ütopya olduğu görüşündedir.

